כיתה ז' | תרבות יהודית-ישראלית | שיעור 4 מתוך 4 | 45 דק' | ממלכתי: לפי תוכנית תרבות יהודית-ישראלית לכיתה ז'

"בן שלש עשרה למצוות": איזהו גיבור?

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יקראו את המשנה "בן חמש שנים למקרא" ויסבירו את המשפט "בן שלש עשרה למצות"
- התלמידים יקראו את דברי בן זומא ויסבירו את "איזהו גבור, הכובש את יצרו"
- התלמידים יקשרו בין בר/בת מצווה לבין אחריות אישית והתגברות

📜 המקורות (משנה, אבות ה, כא; אבות ד, א, מתוך ספריא)

אבות ה, כא

הוּא הָיָה אוֹמֵר, בֶּן חָמֵשׁ שָׁנִים לַמִּקְרָא, בֶּן עֶשֶׂר לַמִּשְׁנָה, בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה לַמִּצְוֹת, בֶּן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה לַתַּלְמוּד, בֶּן שְׁמֹנָה עֶשְׂרֵה לַחֻפָּה, בֶּן עֶשְׂרִים לִרְדֹּף, בֶּן שְׁלֹשִׁים לַכֹּחַ, בֶּן אַרְבָּעִים לַבִּינָה, בֶּן חֲמִשִּׁים לָעֵצָה, בֶּן שִׁשִּׁים לַזִּקְנָה, בֶּן שִׁבְעִים לַשֵּׂיבָה, בֶּן שְׁמֹנִים לַגְּבוּרָה, בֶּן תִּשְׁעִים לָשׂוּחַ, בֶּן מֵאָה כְּאִלּוּ מֵת וְעָבַר וּבָטֵל מִן הָעוֹלָם:

אבות ד, א

בֶּן זוֹמָא אוֹמֵר, אֵיזֶהוּ חָכָם, הַלּוֹמֵד מִכָּל אָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קיט) מִכָּל מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי כִּי עֵדְוֹתֶיךָ שִׂיחָה לִי. אֵיזֶהוּ גִבּוֹר, הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טז) טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם מִגִּבּוֹר וּמֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מִלֹּכֵד עִיר. אֵיזֶהוּ עָשִׁיר, הַשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קכח) יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ. אַשְׁרֶיךָ, בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְטוֹב לָךְ, לָעוֹלָם הַבָּא. אֵיזֶהוּ מְכֻבָּד, הַמְכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א ב) כִּי מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד וּבזַי יֵקָלּוּ:

הטקסטים הועתקו מספריא (נוסח תורת אמת).

📖 הסבר למורה

המשנה באבות ה, כא מתארת "סדר גילים" של החיים, מגיל חמש ועד מאה. "בן שלש עשרה למצות": לפי המסורת, בגיל שלוש עשרה נער מתחייב במצוות (בר מצווה). לגבי בנות, לפי ההלכה, נערה נעשית בת מצווה בגיל שתים עשרה. גם מי שאינו שומר מצוות מציין היום את הגיל הזה כמעבר לבגרות ולאחריות.

בן זומא (אבות ד, א) שואל ארבע שאלות של "איזהו": מיהו חכם, גיבור, עשיר ומכובד? והתשובות הפוכות למה שמצפים: גיבור הוא לא החזק ביותר, אלא "הכובש את יצרו", מי ששולט בעצמו. לכל תשובה הוא

מביא פסוק.

לפי תוכנית הלימודים לכיתה ז', במוקד "מעגלי החיים" עוסקים ב"התבגרות והתגברות", בערכים של התגברות עצמית ("איזהו גיבור?") ושל התגברות על קשיים חיצוניים. השיעור מחבר את שני המקורות ואת שלוש הדמויות מהשיעורים הקודמים.

זרמים: ממלכתי: היחידה בנויה לפי תוכנית הלימודים בתרבות יהודית-ישראלית לכיתה ז' (ערך מוביל: אחריות ומעורבות; "הסיפור היהודי: דמויות מופת"; "התבגרות והתגברות" ובר/בת מצווה). בחמ"ד המקורות האלה נלמדים בדרך כלל בשיעורי תושב"ע וגמרא, ואפשר להשתמש בשיעורים גם שם.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דק')

חומרים: לוח, דף המקורות, דף עבודה

1. **פתיחה (5 דק'):** שאלה: "מתי אדם נעשה מבוגר? בגיל מסוים, או כשהוא עושה משהו?" אוספים תשובות.
2. **קריאה באבות ה, כא (10 דק'):** קוראים את סדר הגילים ובונים "ציר חיים" על הלוח. מתעכבים על "בן שלש עשרה למצות".
3. **קריאה באבות ד, א (10 דק'):** קוראים את ארבע השאלות של בן זומא. לכל שאלה: מה היינו עונים לפני שקראנו? מה עונה בן זומא?
4. **עבודה אישית (12 דק'):** משימות 1–6 בדף העבודה.
5. **סיכום היחידה (8 דק'):** כל תלמיד כותב את תשובתו לשאלה הגדולה (משימה 7), ומי שרוצה משתף.

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה קרה? מה כתוב במקור?)

- מה קובעת המשנה לגבי גיל שלוש עשרה?
- מה התשובה של בן זומא לשאלה "איזהו גבור"?
- איזה פסוק מביא בן זומא לתשובה הזאת?

פרשנות וניתוח (למה? מה הקשר?)

- למה, לדעתכם, בן זומא בוחר תשובות הפוכות למה שמצפים?
- איך הלל, רבי עקיבא ורבן יוחנן היו "גיבורים" לפי בן זומא?

הערכה (מה אני חושב/ת?)

- מה, לדעתכם, צריך להשתנות אצל אדם בגיל בר/בת מצווה, מעבר לגיל?

🎟️ כרטיס יציאה (3 דקות)

כל תלמיד כותב: "השנה אני רוצה 'לכבוש' ____ בעצמי."

💡 הערות למורה

בכיתה מגוונת יש תלמידים שחוגגים בר/בת מצווה בבית כנסת, ותלמידים שחוגגים בדרכים אחרות. כדאי לכבד את כל הדרכים ולהתמקד ברעיון האחריות.

גיל בת המצווה (שתים עשרה) אינו כתוב במשנה זו; הוא לפי ההלכה המקובלת. כדאי לומר זאת לתלמידים.

רעיון לפרויקט, לפי תוכנית הלימודים: עבודת חקר-שורשים, ראיון עם בן משפחה על "התגברות" בחייו.

📝 בדף העבודה

בן שלש עשרה ואיזהו גיבור: 7 משימות, ומחוון מלא בעמוד השני.

מקורות

- אבות ה, כא (ספריא)
- אבות ד, א (ספריא)
- תרבות יהודית-ישראלית, תוכנית הלימודים לכיתה ז'

מחוון: בן שלש עשרה ואיזהו גיבור

1. ב. מי ששולט בעצמו (הכובש את יצרו).
2. מקרא; משנה; מצוות.
3. גיבור אמיתי הוא מי ששולט ברצונות וברגשות שלו, ולא מי שחזק בגוף. דוגמה: לא להגיב בכעס כשמישהו מעליב; להתאפק ולעשות שיעורים לפני משחק.
4. חכם: מי שלומד מכל אדם. עשיר: מי ששמח במה שיש לו. מכובד: מי שמכבד אחרים. לקבל אחד עם הסבר.
5. התגברות עצמית: שליטה בעצמי (למשל רבי עקיבא, שהתגבר על הבושה להתחיל ללמוד בגיל ארבעים). התגברות על קושי חיצוני: מכשול מבחוץ (למשל הלל, שהתמודד עם עוני ועם השומר שלא נתן לו להיכנס).
6. לקבל כל בחירה מנומקת עם ראיה מהסיפור.
7. תשובה מלאה מגדירה מה הופך דמות למופת (למשל: התמדה, אחריות, שליטה עצמית), מביאה דוגמה מדמות אחת לפחות, ומקשרת לחיים של התלמיד/ה.